

Hoffmann Tamás

Nemzetközi Jogi Tanszék

Témavezető: Kardos Gábor

ETNICITÁS, NEMZETI IDENTITÁS ÉS NEMZETKÖZI HUMANITÁRIUS JOG – AZ EX-JUGOSZLÁV NEMZETKÖZI BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK GYAKORLATA A IV. GENFI EGYEZMÉNY ALKALMAZÁSA KAPCSÁN

A Jugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTY) joggyakorlatában elfogadottá vált, hogy etnikumok közötti fegyveres konfliktusok esetén a formális állampolgárságon túllépve a harcoló felek tényleges nemzeti identitását, *elkötelezettségét* (allegiance) tekinti döntőnek. A cikk célja ennek a gyakorlatnak a kritikai elemzése, annak bemutatása, hogy a kontextuális értelmezéstől elszakadó teleologikus értelmezés, nemhogy nem szolgálja feltétlenül a polgárháborúk áldozatainak védelmét, de egyenesen káros lehet számukra.

1. Az ex-Jugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszék gyakorlata a IV. Genfi Egyezmény alkalmazása kapcsán

A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozó IV. Genfi Egyezmény 4. cikke definiálja az Egyezmény személyi alkalmazási körét. Eszerint a IV. Genfi Egyezmény védelme alatt álló, ún. *védtett személyek* a nemzetközi fegyveres összeütközés vagy megszállás idején valamelyik fél hatalmában lévő személyek, akik nem állampolgárai az ellenőrzést gyakorló hatalomnak. A 2. bekezdés kiemeli, hogy a semleges államok hadviselő állam területén tartózkodó állampolgárait és az együtt hadviselő állam állampolgárait nem kell védtett személynek tekinteni, mindaddig, amíg saját államuk diplomáciai kapcsolatot tart fenn azzal az állammal, amelynek hatalmában vannak.

A IV. Egyezmény egy kivételt ismer az állampolgársághoz kötött védelem elve alól: a 70. cikk 2. bekezdés értelmében

„A megszálló hatalomnak még az összeütközés kezdete előtt a megszállott területre menekült állampolgárait csak az ellenségeskedések kezdete óta elkövetett cselekményekért vagy az ellenségeskedések kezdete előtt elkövetett oly köztörvényi bűncselekményekért lehet letartóztatni, bünvádi eljárás alá vonni, elítélni, vagy a megszállott területről elhurcolni, amelyek a megszállott állam joga szerint béke idején a kiadatásra kellő alapot szolgáltatott volna.”

Az ICTY azonban a boszniai polgárháború szörnyű eseményeivel szembesülve túlságosan korlátozónak tartotta ezt a szabályozást. Mivel a polgárháború alapvetően etnikai alapú konfliktus volt, amelyet Jugoszlávia és Horvátország közvetlen katonai beavatkozása, ill. a feleknek nyújtott indirekt logisztikai támogatása fémjelzett, a Törvényszék szerint az etnikai szembenállás „nemzetköziesítette” a konfliktust. Így viszont az eltérő etnikumú polgári lakosokat megilleti a IV. Genfi Egyezmény védelme még akkor is, ha a szemben álló felek azonos állampolgársággal rendelkeznek, és a jogsértőkkel szemben eljárás indítható az Egyezmény súlyos megsértése (grave breaches) alapján, ami egyébként csak nemzetközi fegyveres konfliktusban képzelhető el.

Az ex-Jugoszláv Törvényszék először a Čelebići-ügyben fogalmazta meg az álláspontját. Az Elsőfokú Tanács kijelentette, hogy

„A jognak alkalmazkodnia kell a realitásokhoz... A boszniai szerbek kinyilvánították függetlenségi szándékukat..., hogy önálló köztársaságot hozzanak létre, amelyek az ex-Jugoszláv Köztársaság részét képeznék... védett személyeknek kell őket tekinteni a IV. Genfi Egyezmény alkalmazása szempontjából, mivel a boszniai hatóságok egyértelműen a fegyveres konfliktusban szembenálló feleknek tekintették őket, akik veszélyt jelentenek a bosnyák államra.”¹

A Tadić Fellebbviteli Tanács hasonló érvelés alapján leszögezte, hogy

„Már 1949-ben sem tekintették az állampolgársági köteleket elsődlegesnek és kivételt tettek bizonyos esetekben. A menekültek esetében az államnak való elkötelezettség (allegiance) és a diplomáciai képviselő hiányát fontosabbnak tekintették, mint az állampolgárság formális kapcsoló elvét... Ez a jogi megközelítés, ami a formális kapcsolatok helyett a lényegi kapcsolatokon alapszik, egyre fontosabb lesz a jelenkori fegyveres konfliktusokban. Míg korábban a háborúk elsődlegesen stabil alapokon nyugvó államok között zajlottak, modern, etnikumok közötti fegyveres konfliktusokban, mint a volt Jugoszláviában végbemenők, a konfliktusok során gyakran jönnek létre új államok és az állampolgárság helyett inkább az etnikai kötődés válik az elkötelezettség alapjává. *Vagy, másképp kifejezve, az etnicitás válik a nemzeti elkötelezettség meghatározójává.*”²

Az állampolgárság formális jogi köteleke helyett a személyes kötődés előírása a Nemzetközi Bíróság (ICJ) Nottebohm-ügyben hozott döntésén alapul. Ebben a Bíróság az állampolgárságot olyan jogi kötelekként definiálta, amelynek alapjául a

¹ Prosecutor v. Mučić, Delalić et alia. (Čelebići), Judgement, Trial Chamber, ICTY No. IT-96-21-T, 16 November 1998, paras. 264-265

² Prosecutor v. Dusko Tadić, Judgment, Case No. IT-94-1-A, Appeals Chamber, 15 July 1999, paras. 165-166. Ld. hasonlóképpen a Blaskić elsőfokú ítéletben a Tanács gondolatmenetét, mely szerint „etnikumok közötti konfliktus során egy személy etnikai háttere elsődlegesnek tekinthető annak eldöntésére, hogy mely nemzetnek tartozik elkötelezettséggel, és így a magánszemélyek védett személy státusának megalapozására... Jugoszlávia szétesése etnikai vonalak mentén történt. Az etnicitás fontosabbá vált, mint az állampolgárság, a lojalitás vagy kötődések megállapítása szempontjából.” Prosecutor v. Blaskić, Judgement, Case No. IT-95-14, Trial Chamber I, 3 March 2000, paras. 127-128

kötődés társadalmi ténye szolgál, olyan érdekek, érzések és a társadalmi lét tényleges kapcsolata, amelyhez kölcsönös jogok és kötelezettségek kapcsolódnak.³

Ez a megközelítés, ami IV. Genfi Egyezmény kifejezett előírását figyelmen kívül hagyva az állampolgárság helyett az etnicitást szabta a védett személy státus megszerzésének előfeltételének, nem vezethető le az Egyezmény szövegéből és potenciálisan maga után vonhatja a IV. Genfi Egyezmény alkalmazását etnikai okokból kitört nem nemzetközi fegyveres konfliktusok során is. Ez a radikális átértelmezés a Törvényszék megváltozott értelmezési referenciakeretének köszönhető.

Az ICTY ítélkezési gyakorlatára más kérdésekben is jellemző volt tradicionális értelmezési korlátok szétfeszítése,⁴ a védett személy státus megállapítása kapcsán azonban deklaráltan eltért a hagyományos értelmezéstől. A Tadić-ügy kapcsán a Tanács megállapította, hogy „a IV. Genfi Egyezmény 4. cikke, ha az Egyezmény tárgya és célja fényében értelmezik, akkor megállapítható, hogy a lehető legszélesebb körben a civilek védelmére irányul... A védelem megadása során a 4. cikk a kapcsolatok lényegét, nem pedig jogi besorolását veszi figyelembe.”⁵ Az Aleksovski Fellebbviteli Tanács ezt megerősítve kijelentette, hogy „a 4. cikk ilyen kiterjesztő alkalmazása megfelel a IV. Genfi Egyezmény tárgyának és céljának és különösen megfelelő a jelenkori etnikumok közötti konfliktusokban.”⁶

A Čelebići-ügyben a Törvényszék végül úgy foglalta össze az érveit, hogy

„Megfosztani az áldozatokat, akik feltehetően fogvatartóikkal azonos állampolgársággal rendelkeznek, a Genfi Egyezmények védelmétől, pusztán a belső jog alapján nem lenne összhangban az Egyezmények tárgyával és céljával. Az Egyezmények tárgyával ellentétes lenne, ha túlzott hangsúlyt kellene fektetni a formális jogi kötelezésekre, amelyeket a kormányok megváltoztathatnak, hogy megóvják saját állampolgáraikat a Genfi Egyezmények súlyos megsértése alapján indítható büntetőeljárástól.”⁷

Az ICTY tehát radikálisan újraértelmezte a IV. Genfi Egyezmény alkalmazási körét. Arra való hivatkozással, hogy az új típusú konfliktusokban az etnikai hovatartozáson alapuló elkötelezettség meghatározóbb, mint a formális állampolgárság, az eltérő identitást helyezte a védelem megadásának középpontjába. Ez az értelmezés azonban sok szempontból kifogásolható.

³ Nottebohm Case, (Lichtenstein v. Guatemala), ICJ Reports 1955, 4

⁴ Bővebben ld. pl. HOFFMANN Tamás: The Gentle Humanizer of Humanitarian Law – Antonio Cassese and the Creation of the Customary Law of Non-International Armed Conflicts, In: Carsten Stahn, Larissa van den Herik (eds.) Future Perspectives on International Criminal Justice. T.M.C. Asser – C.U.P., 2010, 58-80. o.

⁵ Tadić Appeals Judgement, i.m. para. 167

⁶ Prosecutor v. Aleksovski, Judgement, Case No. IT-95-14/1, Appeals Chamber, 24 March 2000, paras. 151 és 152

⁷ Prosecutor v. Mučić, Delalić et al. (Čelebići Case), Judgement, Case No. IT-96-21, Appeals Chamber, 20 February 2001, para. 81

2. A Törvényszék esetjogának kritikai értelmezése

Jóllehet az ICTY értelmezése humanitárius megfontolásokon alapul, mind jogi, mind jogpolitikai szempontból erősen vitatható a IV. Genfi Egyezmény kiterjesztő alkalmazása. Alapos elemzés után kétségbe vonható az állampolgárság és az elkötelezettség (allegiance) kategóriájának szembeállítás, a teleologikus értelmezés indokoltsága és végül az is, hogy az azonos állampolgárságú, de eltérő etnikai háttérű csoportok jogi szétválasztása feltétlenül pozitív következményekkel jár-e.

2.1. Az állampolgárság szabályozása a nemzetközi jogban

Bár a fent idézett Nottebohm-ügyben hozott ítéletben a Nemzetközi Bíróság lát-szólag korlátozta az államok jogát az állampolgárság megadásával kapcsolatban, amennyiben kinyilvánította, hogy csak az államhoz ténylegesen kötődő személy állampolgárságához kapcsol nemzetközi jogi következményeket, ezt a jogértelmezést nem lehet általános érvennyel elfogadni, mivel az a megállapítás kizárólag a diplomáciai védelem gyakorlásához kapcsolódott, ráadásul egy visszaéléssel szerzett állampolgárság nemzetközi érvényesülését zárta ki.⁸ Az általánosan elfogadott nézet szerint az állampolgárság feltételeinek meghatározása és az állampolgárság megadása továbbra is az állam kizárólagos szuverén jogkörébe tartozik.⁹

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy államutódlási szituációban az újonnan létrejött államok területén a kisebbségi lakosok számára nem kell-e biztosítani az állampolgárság szabad megválasztásának jogát. A Badinter-bizottság például 2. számú Tanácsadó Véleményében leszögezte, hogy „a Köztársaságoknak biztosítaniuk kell a kisebbségeknek és etnikai csoportoknak a nemzetközi jog által elismert valamennyi emberi jogot és alapvető szabadságot, beleértve, ahol megfelelő, a jogot, hogy megválaszthassák állampolgárságukat.”¹⁰

Az uralkodó nézet ebben az esetben az, hogy bár a terület jogi státusának megváltozása nem jár automatikusan a területen élő lakosok állampolgárságának meg-

⁸ Sloane meggyőzően érvel amellett, hogy az ítéletet inkább a visszaélésszerű joggyakorlást általános érvennyel kizáró döntésnek kellene tekinteni, mint az állampolgárságot általános érvennyel szabályozó előírást. Ld. SLOANE, Robert D.: Breaking the Genuine Link: The Contemporary International Regulation of Nationality, Harvard International Law Journal, Vol. 50, 2009, 1-60. o.

⁹ Ld. LOWE, Vaughan: Jurisdiction, in: Malcolm D. Evans (ed.) International Law, Oxford University Press, 2003, 340. o. Az Állandó Nemzetközi Bíróság már 1923-ban leszögezte, hogy az állampolgárság megállapítása a belső jog kompetenciájába tartozik. Ld. Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco (French Zone), Advisory Opinion, 1923 PCIJ (Ser. B), No. 4., 24. o. Az 1930-as hágai konferencián elfogadott állampolgársági egyezmény klasszikus megfogalmazása szerint pedig „Minden állam maga döntheti el, hogy saját törvényei alapján kit tekint állampolgárának.”

¹⁰ Conference on Yugoslavia Arbitration Commission, Opinion No. 2 of January 11, 1992, International Law Reports, Vol. 92, 1993, 167. o.

változásával is, de a jogutód állam felruházhatja őket saját állampolgárságával, sőt, a jogfejlődés abba az irányba mutat, hogy ez egyre inkább a jogutód állam köteletségévé válik,¹¹ kivéve, ha a területen lakók inkább a jogelőd állampolgárságának megtartását választják.¹² Brownlie úgy összegzi a Nottebohm-ügyben megfogalmazott lényeges kapcsolat és az állampolgárság kérdését, hogy „Az általános alapelv az, hogy lényegi kapcsolatnak kell fennállnia a területtel állampolgárság, tartózkodás vagy családi kapcsolat révén.”¹³ Ezt a nézetet erősíti meg az Európa Tanács állampolgársági egyezménye is, amelynek 2. cikk (a) bekezdése leszögezi, hogy az állampolgárság olyan „jogi kapocs a személy és az állam között” ami „nem utal a személy etnikai eredetére”.

2.2. Az elkötelezettség elve a nemzetközi humanitárius jogban

Jóllehet a fentiekből kitűnik, hogy az állampolgárság szabályozása továbbra is a belső jogi előírások függvényében történik, és még államutódlás esetén is feltételezhető, hogy a területen élők megszerezték az utódállam állampolgárságát, az ICTY érvelése szerint a IV. Genfi Egyezmény 4. cikkének állampolgárság-központú szabályozását valójában az etnikai hovatartozástól függő elkötelezettségen alapuló szabályozásnak kellene felváltania.

Erre azonban nem sok jel utal. Az elkötelezettség (allegiance) etimológiailag a latin *alligare* – hozzákötni szóból ered és több feudális jogrendszerben azt kötelezettséget jelölte, amivel a vazallus tartozott hűbérurának. A modern állampolgársági koncepció megjelenésével az elkötelezettség fogalma az angolszász jogrendszerekben már egyre inkább az egyén állam felé tanúsítandó kötelességeit kezdte jelölni, ami elsősorban az állampolgársághoz kötődik.¹⁴ A harvardi állampolgárságról szóló kutatás ennek jegyében például az állampolgárságot úgy definiálta mint „a természetes személy státusa, ami az államhoz az elkötelezettségen keresztül kötődik.”¹⁵ A common law jogrendszerekben tehát az elkötelezettség automatikusan következik az állampolgárságból, de más tényezők, például az államterületen való tartózkodás is létrehozhatnak elkötelezettséget.

¹¹ FIEDLER, Werner: State Succession, In: Rudolf Bernhard (ed.) *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. IV., 2000, 648. o. Ld. ugyancsak a Velencei Bizottság véleményét az állampolgárság megadásáról államutódlás esetén, ami állandó tartózkodáshoz illetve az érintett személy területi kötődéséhez kapcsolja az állampolgárság megadását a jogutód állam részéről. Council of Europe, European Commission for Democracy through Law, *Consequences of State Succession for Nationality*, CDL-INF (97), 11, para. 8

¹² MESSÉN, Karl M.: Option of Nationality, in: Rudolf Bernhard (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. III., 1997, 785. o.

¹³ BROWNLIE, Ian: The Relations of Nationality in Public International Law, *British Yearbook of International Law*, 1963, 324-5. o.

¹⁴ Ld. PARRY, Clive et al. (szerk.): *Encyclopaedic Dictionary of International Law*, 1986, 16-17. o.

¹⁵ Harvard Research in International Law, *The Law of Nationality*, *American Journal of International Law*, Vol. 23, 1929, 27-31. o.

A nemzetközi humanitárius jog szabályozási rendszerében nem ismeretlen az elkötelezettség fogalma. Jóllehet a IV. Genfi Egyezményből hiányzik minden erre történő explicit utalás, de már az 1907. évi IV. Hágai Egyezmény Szabályzatának 45. cikke megtiltotta a megszálló hatalomnak, hogy a megszállt területek lakosságát arra kötelezzék, hogy elkötelezettséget fogadjon neki. A III. Genfi Egyezmény pedig több helyen is kifejezetten hivatkozik erre a fogalomra, így a 4. cikk (A) bekezdés (3.) szakasza hadifogoly státust biztosít azoknak a kombattánsoknak is, akik olyan fegyveres erők tagjai, amelyről azt állítják, hogy „az őket fogvatartó Hatalom részéről el nem ismert kormányuk vagy hatóságuk van.”¹⁶

Az Egyezmény 87. cikke emellett előírja, hogy: „A fogvatartó Hatalom bíróságai vagy hatóságai a büntetés kiszabásánál a lehető legnagyobb mértékben figyelembe veszik azt a tényt, hogy a terhelt nem lévén a fogvatartó Hatalom állampolgára, semmiféle hűség kötelezettséggel nem tartozik vele szemben...”

A 100. cikk 3. bekezdése pedig, visszautalva a 87. cikkre, előírja, hogy halálbüntetés kiszabása hadifogollyal szemben csak akkor lehetséges, ha: „a bíróság figyelmét... külön felhívták arra, hogy a terhelt nem lévén a fogvatartó Hatalom állampolgára, annak nem tartozik hűséggel és saját akaratától független körülmények következtében van annak hatalmában.”¹⁷

1968-ban a Privy Councilnak lehetősége nyílt értelmezni a fenti szakaszokat az Oie Hee Koi ügyben, amelyben egy az Indonézia és Malájzia közötti nemzetközi fegyveres konfliktusban elfogott személy hadifogoly státusa volt kérdéses. Jóllehet Oie Hee Koi Malájziában született kínai nemzetiségűként és nem volt bizonyítható, hogy rendelkezik maláj állampolgársággal, a Privy Council szerint a III. Genfi Egyezmény „nem terjeszti ki a hadifogoly státus nyújtotta védelmet a fogvatartó hatalom állampolgárai... vagy azokra a személyekre, akik bár nem állampolgárai a fogvatartó hatalomnak, de elkötelezettséggel tartoznak neki.”¹⁸ Így Oie Hee Koi hiába harcolt az indonéz regulári fegyveres erők kötelékében, nem részesülhetett hadifogoly státusban és felelősségre vonták a harcokban való pusztá részvételéért.

A fenti ítélet látszólag muníciót ad az ex-Jugoszláv Törvényszék érvelésének, miszerint az elkötelezettség és az etnicitás különálló fogalmak, valójában azonban az érvelés pont ellentétes. Míg az ICTY az etnikai hovatartozást olyan elemnek látja, ami megszakítja az államhoz kapcsolódó elkötelezettséget, addig a Privy Council szerint a területi kapocs olyan erős elkötelezettséget teremt, ami akkor is fennáll, ha az egyén eltérő etnicitású és nyilvánvalóan meg kívánja szakítani az államhoz fűződő kapcsolatot.

¹⁶ Eredetiben: „profess allegiance to a government or authority not recognized by the detaining Power.”

¹⁷ Az allegiance szó „hűség” kifejezéssel történő fordítása a hivatalos magyar szövegben téves, ahogy a fentiekből kitűnik, inkább az elkötelezettség szót kellene használni

¹⁸ Public Prosecutor v. Oie Hee Koi (1968) 2 WLR 715 (PC); az esetről bővebben ld. BAXTER, Richard R.: The Privy Council on the Qualification of Belligerents, American Journal of International Law, Vol. 63, 1969, 290-296. o.

A fentiekből világossá válik, hogy a humanitárius nemzetközi jog klasszikus rendszere nem tekintette az elkötelezettség koncepcióját az állampolgárságon alapuló státusbesorolástól elválasztó koncepciónak. A többségi vélemény szerint az elkötelezettséget elsősorban az állampolgárság hozta létre,¹⁹ ezt támasztja alá az is, hogy a dezertőrök, akik megszakították elkötelezettséget az állampolgárságukat megadó állammal, nem kaphattak hadifogoly státust, akkor, ha elfogták őket, hiába álltak be az ellenfél hadseregébe.²⁰ A Nemzetközi Vöröskereszt hivatalos kommentárja ennek megfelelően, azt hangsúlyozza, hogy a 4. cikk definíciója mindenkire kiterjed

„Aki 'nem' állampolgára az összeütköző feleknek vagy a megszálló hatalomnak, aminek a hatalmában van. Az Egyezmény így hű marad a nemzetközi jog elismert alapelveihez: nem avatkozik bele más állam saját állampolgáraival fennálló kapcsolataiba. Az egyetlen kivétel ez alól a szabály alól a 70. cikk 2. bekezdése, ami a megszálló hatalom olyan állampolgáira vonatkozik, akik a megszállt állam területén kerestek menedéket még az összeütközés kezdete előtt.”²¹

Az ICTY joggyakorlata ebből következőleg kontextuális értelmezéssel, illetve a felek szerződés kori akaratának figyelembe vételével aligha igazolható. Ez a kiterjesztő értelmezés csak akkor elfogadható, ha bizonyítható, hogy az azóta bekövetkezett jogfejlődés tükrében ez a helyes megközelítés.

2.3. A IV. Genfi Egyezmény teleologikus értelmezése

Az etnicitáson alapuló elkötelezettség és az állampolgárság szétválasztása az eddigiekből következően akkor támasztható alá, ha a szerződés céljából és tárgyából következő értelmezés ezt kíváná. A teleologikus értelmezést a Szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 31. cikk (1) bekezdése a kontextuális értelmezéssel egyenrangú értelmezési eszközként fogadja el. Megfogalmazása szerint a szerződést „jóhiszeműen, kifejezéseinek a szerződés kontextusában szokásos értelmében, valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni”.

Annak ellenére, hogy az értelmezési alapelvek között látszólag nincs hierarchia, a Nemzetközi Jogi Bizottság a teleologikus értelmezést a kontextuális értelmezés kiegészítő eszközének tekintette.²² Nemzetközi Bíróság konzekvensen a szöveg természetes értelmének megállapítását tekintette az elsődlegesnek. A Líbia v. Csád

¹⁹ Bluntschli például úgy interpretálta azt a szabályt, hogy a megszálló hatalom nem követelheti a megszállt területek lakosságától, hogy elkötelezettséget fogadjon neki, hogy az az állampolgársági eskü letételére vonatkozik. BLUNTSCHLI, Georg: *Das Moderne Völkerrecht der Civilisierten Staaten*, 1868, para. 551

²⁰ CLAUSE, James D.: *The Treatment of Deserters*, *Military Law Review*, Vol. 11, 1961, 19. o.

²¹ PICTET, Jean S. (szerk.): *Commentary of Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Geneva, 1958, 46-47. o.

²² LD. BROWNLIE, Ian, *Principles of Public International Law*, O.U.P., 2003, 6th ed. 607. o.

ügyben például az ICJ leszögezte, hogy az „értelmezésnek mindenekelőtt a szerződés szövegén kell alapulnia”.²³

A jogtudósok többsége szintén a kontextuális értelmezés elsőbbsége mellett foglal állást. Aust szerint például

„A teleologikus értelmezés változékony lehet. Szerencsére a szerepe a szerződések értelmezésében kevésbé a szavak közönséges értelmezésének megállapítása, a gyakorlatban inkább a tárgy és cél figyelembe vétele inkább valamely értelmezés megerősítését szolgálja. Ha valamely értelmezés összeegyeztethetetlen a tárggyal és céllal, akkor könnyen lehet, hogy téves. Így, bár az 1. bekezdés tartalmazza mind a kontextuális (vagy irodalmi), mind a teleologikus megközelítést, a kontextuális értelmezés elsőbbségét biztosítja.”²⁴

A bécsi egyezmény 32. cikke mindezen túl lehetőséget ad a szerződés előkészítő munkálatainak és a szerződés megkötésének körülményeinek vizsgálatára, ha az értelmezés félreérthető, homályos vagy olyan eredményre vezetne, ami nyilvánvalóan képtelen vagy ésszerűtlen. Ezek a kiegészítő eszközök azonban csak akkor szükségesek, ha nélkülük nem lehet megbízhatóan megállapítani a szöveg értelmét (*in claris non fit interpretatio*), vagy ha nyilvánvaló, hogy a szavak közönséges jelentése nem tükrözi a szerződő felek akaratát.²⁵

A Törvényszék a fentiek ellenére a Čelebići-ügyben a teleologikus értelmezés elsőbbsége mellett érvelt, leszögezve, hogy

„Ez a megközelítés lehetővé teszi a jogalkotás tárgyának értelmezését a jelenkori állapotok függvényében. A megközelítés lényege az, hogy a jogot adaptálni kell a megváltozott viszonyokhoz, legyen az akármilyen különleges, gazdasági vagy technológiai, és ezeket a változásokat egyeztesse a jogalkotó akaratával.”²⁶

Az eddigiekből világossá vált, hogy a teleologikus értelmezés alkalmazása már önmagában felletőbb vitatható abban az esetben, ha a szerződés szövegéből egyértelműen megállapítható a jogalkotók akaratát. Bár az ICTY azon megközelítése, miszerint a IV. Genfi Egyezmény elsődleges célja az áldozatok minél szélesebb körű védelme, aligha vitatható, az az érvelés, hogy az etnikai alapú polgárháborúk megjelenése olyan nívumot jelentene, amire a szerződés tárgya és célja figyelembe vételével ki kellene terjednie a felek akaratát, aligha elfogadható.

Az etnikai alapú polgárháborúk lehetősége aligha volt ismeretlen, új jelenség 1949-ben, és az Egyezmény előkészítő munkái nem támasztják alá azt az értelmezést, hogy a szerződést létrehozó államok az állampolgárság helyett az etnikai alapú elkötelezettségre akarták alapozni a védett státusz megadását. A szerződő felek

²³ Territorial Dispute Case (Libyan Arab Jamahiririya v. Chad), Judgement, ICJ Reports 1994, p. 6, para. 41

²⁴ AUST, Anthony: Modern Treaty Law and Practice, C.U.P., 2000, 188. o.

²⁵ SCHWEBEL, Stephen: May Preparatory Work Be Used to Correct Rather Than Confirm the „Clear” Meaning of a Treaty Provision? in MAKARCZYK (ed.): Theory of International Law at the Threshold of the 21st Century, Kluwer Law International, 1996, 541-547. o.

²⁶ Čelebići Trial Judgment, i.m. para. 163

az Egyezmény megalkotásakor explicit módon elutasítottak minden olyan javaslatot, ami a IV. Genfi Egyezmény hatályát kiterjesztette volna a belső konfliktusokra. Az Egyesült Királyság például kijelentette, hogy „elképzелhetetlen, hogy még akár egy kiterjedt polgárháborúban is a lázadók támogatói jogosan követelhetnék azt a legitim kormánytól, hogy védett személyeknek tekintsék őket a Polgári Lakosság Háború Idején Való Védelmére Vonatkozó Egyezmény alapján.”²⁷

A humanitárius jog további fejlesztésére a Nemzetközi Vöröskereszt által összehívott 1971-es szakértői konferencia is elvetette azt a nézetet, hogy a IV. Egyezményt ki lehetne terjeszteni a belső konfliktusokra, mivel az Egyezmény „alapvetően az állampolgárság és a megszállás koncepcióján alapul, ami aligha összeegyeztethető a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok természetével.”²⁸ A szakértők ugyanakkor felismerték azt az ellentétet, ami az állampolgárság formális köteleke és az elkötelezettség között feszülhet. Hangsúlyozták, hogy

„A IV. Egyezmény bizonyos rendelkezései azzal az eredménnyel járnak, hogy megvédik a védett személy és saját állama közötti állampolgársági és lojalitási kapcsolatokat. Ugyanakkor nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban a határ és állampolgárság feltételei többé már nem relevánsak, vagy kevésbé megfogható, társadalmi, politikai, ideológiai vagy etnikai természetű kritériumokkal helyettesíthetők, amelyek új típusú elkötelezettségeket teremtenek.”²⁹

A fenti gondolatmenet is bizonyítja, hogy az etnicitáson alapuló elkötelezettség problémája jelen volt a szakmai körökben. Ennek ellenére a nemzetközi közösség egyértelműen elutasított minden olyan kísérletet, ami a IV. Genfi Egyezmény hatályát kiterjesztette volna saját polgári lakosságukra polgárháború idején. Ennek alapján nehezen feltételezhető, hogy akár a szerződő felek eredeti akarata, akár a későbbi „megváltozott” feltételekkel kapcsolatban tanúsított magatartásuk bármikor is arra engedett következtetni, hogy a védett személy státust meg akarták volna adni olyan személyeknek, akik ugyan az állam állampolgárságával rendelkeznek, de eltérő etnikai hovatartozással bírnak egy polgárháború során.

Ugyan a II. Világháború során a menekültek teljes jogfosztottsága arra sarkallta a nemzetközi közösséget, hogy eltekintsenek az eltérő állampolgárság előírásától a IV. Genfi Egyezmény alkalmazása szempontjából, ebből nem lehet arra következtetni, hogy a szerződő államok ennél szélesebb körben is kivételt akartak volna engedni az alkalmazási kör alól. Épp ellenkezőleg, a 70. cikkben explicit megadott kivétel inkább azt bizonyítja, hogy az államok kizárólag ebben az esetben kívántak eltérni az általános szabálytól (*inclusio unius est exclusio alterus*).

Valószínűnek tűnik, hogy az ex-Jugoszláv Törvényszék expanzív értelmezésének hátterében inkább az a szándék húzódik meg, hogy a IV. Genfi Egyezmény sze-

²⁷ MOIR, Lindsay: The Law of Internal Armed Conflict, C.U.P., 2002, 24. o. 91. l.j.

²⁸ Conference of Government Experts on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts, Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts, Geneva, January 1971, Vol. VII., 68-69. o.

²⁹ Ibid., 69. o.

mélyi alkalmazási körének kiterjesztésével a háború olyan áldozatainak is védelmet biztosítsanak, akikre egyébként a szerződéses rezsim nem terjedne ki, illetve, hogy az ilyen személyek elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben alkalmazni lehessen az ún. súlyos jogsértésekkel (*grave breaches*) kapcsolatban fennálló jogkövetkezményeket. Azonban az *in dubio pro reo* elv helyett *in dubio pro humanitate* megvalósítására való törekedés igencsak vitatható, hiszen a bírósági eljárás során, *ex post facto* aligha lehet hatékonyan védeni az áldozatokat, míg az *expansív, contra legem* jogértelmezés – vagy inkább bírói jogalkotás – konkrétan sérti a vádlottak jogait, emellett sérti az állami szuverenitást is.³⁰

Mindemellett az sem feltétlenül egyértelmű, hogy ez a kiterjesztő értelmezés volt az egyetlen megfelelő eszköz az áldozatok védelmére és feltétlenül kizárólag pozitív következményekkel jár.

2.4. Jogpolitikai megfontolások

Az elkövetők felelősségre vonására és az áldozatok védelmére a létező jogi szabályozás is megfelelő lehetőséget adott volna. Az 1949. évi Genfi Egyezmények Közös 3. cikkelye a történelem során először kodifikált normatív szabályokat a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok idejére, amit a Nemzetközi Bíróság „alapvető emberiességi megfontolásoknak” nevezett.³¹ A Közös 3. cikk szabályai általános védelmet biztosítanak embertelen bánásmód ellen és előírják a tisztességes eljárás szabályainak betartását, így – bár közel sem tartalmaz olyan részletes szabályokat, mint a IV. Genfi Egyezmény – megfelelő védelmet nyújthat az eltérő etnikai háttérű, de azonos állampolgárságú polgári lakosok számára. Az ICTY joggyakorlata ismételten megerősítette, hogy a Közös 3. cikk szabályainak megsértése háborús bűncselekménynek minősül,³² így az elkövetők felelősségre vonása sem múlhat a IV. Genfi Egyezmény alkalmazásán. Ennek megfelelően például az Aleksovski ügyben az Elsőfokú Bíróság, bár elutasította a IV. Genfi Egyezmény alkalmazását, mégis bűnösnek találta a vádlottakat a Közös 3. cikk megsértésében.³³

Emellett az sem feltétlenül helytálló, hogy a nemzetközi fegyveres konfliktus szabályainak alkalmazása nagyobb védelmet nyújt a polgári lakosságnak, mint a nem nemzetközi konfliktusra irányadó szabályozás. Így például a nem nemzetközi fegyveres konfliktus szabályrendszere szigorúan tiltja a polgári lakosság tömeges erőszakos kitelepítését, míg a nemzetközi fegyveres konfliktus szabályai ugyanezt csak a megszállt területeken belül zárják ki.³⁴

³⁰ Ld. részletesebben, HOFFMANN Tamás: i.m. 73-80. o.

³¹ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, (Nicaragua v. United States), Merits, ICJ Reports, 1986, 114. o.

³² Ld. pl. Čelebići Trial Judgment, i.m. para. 543

³³ Prosecutor v. Aleksovski, Judgment, Trial Chamber, Case No. IT-95-14/1, 25 June 1999

³⁴ SASSOLI, Marco and OLSON, Laura M.: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Appeals Chamber, July 15 1999, American Journal of International Law, Vol. 94, 2000, 578. o.

A IV. Genfi Egyezmény kiterjesztő alkalmazásának ezeken túl nem kívánt következményei is lehetnek. Először is, erősen kétséges, hogy az államok hajlandók lennének-e saját állampolgáraik számára védett személy státust adni, ha azok az ellenfél mellett kötelezték el magukat.³⁵ Ezek a lakosok az állam szemében nyilvánvalóan inkább árulóknak fognak minősülni, és fennáll a veszély, hogy a humanitárius nemzetközi jog szabályainak szélesebb körű alkalmazása helyett inkább attól kell tartani, hogy egyáltalán nem biztosítanak semmilyen védelmet számukra.

Amennyiben az etnicitás mégis alapul szolgálhatna a védett személy státus megadásának, akkor is rendkívül bizonytalan, hogyan tudná egy konfliktus kellős közepén az állam, valamely katonája vagy akár egy humanitárius szervezet megállapítani, hogy éppen melyik személy kötelezte el magát az ellenféllel.³⁶ Az identitás megállapítása notóriusan nehéz, a modern liberális megközelítés lehetőséget ad arra, hogy egy személy akár többes identitással és több államhoz fűződő lojalitással is rendelkezzen, ami ráadásul az idő folyamán változhat.³⁷ Emiatt kizárólag objektív szempontok alapján megítélni a személy etnikai azonosságtudatát, elkötelezettségét sokszor szinte lehetetlen, szubjektív kritériumoknak alárendelni pedig azzal a veszéllyel jár, hogy a humanitárius jog szabályainak alkalmazása az állam önkényes elbírálásától függene.³⁸

Különös nehézségeket jelentene például az etnicitásból fakadó elkötelezettség megállapítása vegyes házasságok és a belőlük született gyerekek esetén.³⁹ Bosznia és Hercegovina esetében ráadásul az etnikai hovatartozás megállapítását tovább nehezítette, hogy az utolsó jugoszláv népszámláláson a lakosság több mint 10 százaléka jugoszláv identitásúnak vallotta magát. Az identitás megállapításának elméleti és gyakorlati nehézségein túl, úgy tűnik, hogy az ICTY jogértelmezésének potenciálisan tragikus következményei is lehetnek.

³⁵ SASSÒLI, Marco and OLSON, Laura M.: The Judgement of the ICTY Appeals Chamber on the Merits in the Tadić Case: New Horizons for International Humanitarian and Criminal Law? *International Review of the Red Cross*, Vol. 82, No. 839, 2000, 743. o.

³⁶ SASSÒLI and OLSON: *International Criminal Tribunal...*, i.m. 577. o. Az ICTY ennek ellenére hangsúlyozta, hogy egyedi vizsgálat alapján kell megállapítani az érintett személy tényleges kötődését. *Prosecutor v. Naletilić and Martinovic*, Judgment, Case No. IT-98-34-T, 31 March 2003, para. 207

³⁷ Ld. FRANCK, Thomas M.: *Clan and Superclan: Loyalty, Identity and Community in Law and Practice*, *American Journal of International Law*, Vol. 90, 1996, 383. o.

³⁸ A Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék a népirtás bűncselekményének megállapítása kapcsán az etnikai csoport definíciójára a közös nyelvet és/vagy kultúrát tekintette meghatározónak. Ld. *Prosecutor v. Akayesu*, Judgment, Trial Chamber, Case No. ICTR-96-4-5, 2 September 1998, para. 512. Ugyanakkor a Ruandai Törvényszék maga is beismerte, hogy az etnicitásnak nincs objektív definíciója, azt csak az adott politikai, társadalmi és szociális közegben lehet megállapítani. *Prosecutor v. Musema*, Judgment, Trial Chamber, Case No. ICTR-96-13-T, 27 January 2000, para. 161

³⁹ QUÉGUINER, Jean-François: *Dix Ans Après la Création du Tribunal Pénal International Pour L'Ex-Yougoslavie: Evaluation de L'Apport de Sa Jurisprudence au Droit International Humanitaire*, *International Review of the Red Cross*, Vol. 85, No. 850, 2003, 303. o.

A Čelebići-ügyben a Tanács hangsúlyozta, hogy „a nemzetközi szinten a Nemzetközi Törvényszék megválaszthatja, hogy elutasítja-e (vagy épp ellenkezőleg, érvényt ad-e) egy állam által az egyénnek adományozott állampolgárság elismerésének, a nemzetközi jog alkalmazása szempontjából”.⁴⁰ Annak ellenére, hogy ezzel elismerte, hogy az etnicitáson alapuló eltérő elkötelezettség megállapítása a IV. Genfi Egyezmény alkalmazása érdekében pusztán jogi fikció, aminek nincs belső jogi következménye az állampolgárság megállapítása szempontjából, nem nehéz elképzelni, hogy egy megfelelően rosszindulatú jogértelmezés milyen következményekkel járhat.

Az ex-Jugoszláv Törvényszék gyakorlata, amit Sassòli és Olson malíciózusan „bírói etnikai tisztogatásként”⁴¹ aposztrofált, azzal jár, hogy meghatározott körülmények között más etnikai csoportokhoz tartozó személyeket nem tekintenek a területi állam állampolgárainak a IV. Genfi Egyezmény alkalmazása szempontjából. Innen már csak egy lépés az, hogy ezeket az „idegeneket” véglegesen eltávolítsák az állam területéről, hiszen „ha ezek a személyek külföldiek, akkor hazatelepítésük 'saját hazájukba' nemhogy nem minősül háborús bűncselekménynek, hanem egyenesen szívesség”.⁴² Ez annál is inkább elképzelhető, mert a nemzetközi jog úgy tűnik, hogy a mai napig elfogadhatónak tartja külföldiek tömeges kitelepítését meghatározott körülmények között.⁴³ Az a fikció ráadásul, ami bizonyos esetekben idegeneknek tekinti az állam eltérő etnikai származású állampolgárait, éles ellentétben áll a modern politikai nemzet koncepciójával, gyanakvást szül ezekkel az állampolgárokkal szemben és jelentősen megnehezíti harmonikus kapcsolatukat az ország többségi lakosaival.⁴⁴

3. Konklúzió

A fentiekből látható, hogy a IV. Genfi Egyezmény kiterjesztő alkalmazása számos kérdést vet fel, és nem vezethető le sem az Egyezmény szövegéből, sem a jogalkotók akaratából, de még az Egyezmény tárgyából és céljából sem. Bár a Törvényszék bírái kétségtelenül a fegyveres konfliktusok polgári áldozatainak védelmében kívánták kiterjeszteni a IV. Egyezmény alkalmazását az állam saját állampolgáira, kétséges, hogy a humanitárius jognak ez a radikális újraértelmezése ténylegesen megvalósítaná ezt a célt.

⁴⁰ Čelebići Trial Judgement, i.m. para. 258

⁴¹ SASSÒLI and OLSON: The Judgement of the ICTY Appeals Chamber, i.m. 741. o.

⁴² Ibid. 742. o.

⁴³ Ld. a Nemzetközi Jogi Bizottság által készített kimerítő jogi elemzést. Expulsion of Aliens – Memorandum by the Secretariat, UN Doc. A/CN.4/565

⁴⁴ Negatív példaként megemlíthető a II. világháború idején folytatott amerikai gyakorlat, ami közel 70000 japán származású amerikai állampolgár deportálásával járt. Ld. MCDONNELL, Thomas M.: Targeting the Foreign Born by Race and Nationality: Counter-Productive in the „War on Terrorism”? Pace International Law Review, Vol. 16, 2004, 19-63. o.

Figyelembe kell azonban venni, hogy az ICTY speciális körülmények között dolgozta ki ezt a doktrínát. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szétesése, a Bosznia és Hercegovinában dúló közvetlen és közvetett külföldi beavatkozással járó polgárháború elmosta a határt nemzetközi és nem nemzetközi, állampolgár és külföldi között. Ebben a kontextusban érthető, hogy a Törvényszék a polgári lakosság védelmét úgy találta leginkább biztosítottnak, ha minél szélesebb körre terjeszti ki a nemzetközi fegyveres konfliktusra vonatkozó szabályrendszer védelmét.

Mégis, mivel megállapításait nem korlátozta kizárólag a fenti speciális körülményekre, hanem általános jelleggel mondta ki az etnicitáson alapuló elkötelezettség szabályát, az potenciálisan minden etnikai alapú belső konfliktusban irányadó lehet, a fentebb már vázolt következményekkel. Mindent figyelembe véve tehát úgy tűnik, hogy az ex-Jugoszláv Törvényszék ítélkezési gyakorlatának ezt a szegmensét jobb lenne, ha a feledés jótékony leple takarná be. A Katanga Vádmegegerősítő Ítéletben a Nemzetközi Büntetőbíróság tárgyalás-előkészítő tanácsa elfogadóan idézte az ex-Jugoszláv Törvényszék joggyakorlatát, részben arra hivatkozva, hogy a Bűncselekmények Tényállási Elemeinek 33. lábjegyzete is csak annyit ír elő, hogy a vádlott tudjon arról, hogy az áldozat a másik félhez tartozik, állampolgárságra való hivatkozás nélkül.⁴⁵ Ez a következtetés azonban téves, mert a Római Konferencián a szerződő államok nem kívántak állást foglalni ebben a kérdésben, ezért a meghatározás nem igazolja egyik álláspontot sem.⁴⁶ Ahogy azonban a fentiekből kiderül, ennek a megközelítésnek a megalapozottsága erősen kétséges. Remélhetőleg a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatában nem fog folytatódni ez a valóságban kevés előnyt nyújtó, de annál több veszéllyel járó jogértelmezés.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Public Prosecutor v. Oie Hee Koi (1968) 2 WLR 715 (PC)
Prosecutor v. Mučić, Delalić et alia. (Čelebići), Judgement, Trial Chamber, ICTY No. IT-96-21-T, 16 November 1998
Prosecutor v. Mučić, Delalić et al. (Čelebići Case), Judgement, Case No. IT-96-21, Appeals Chamber, 20 February 2001
Prosecutor v. Dusko Tadić, Judgment, Case No. IT-94-1-A, Appeals Chamber, 15 July 1999
Prosecutor v. Aleksovski, Judgment, Trial Chamber, Case No. IT-95-14/1, 25 June 1999

⁴⁵ The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui, Decision on the Confirmation of Charges, Pre-Trial Chamber, Case No. ICC-01/04-01/07, 30 September 2008, para. 291, fn. 398

⁴⁶ Ld. DÖRMANN, Knut, Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court. ICRC, C.U.P., 2003, 28-29. o.

- Prosecutor v. Aleksovski, Judgement, Case No. IT-95-14/1, Appeals Chamber, 24 March 2000
- Prosecutor v. Blaskić, Judgement, Case No. IT-95-14, Trial Chamber I, 3 March 2000
- Prosecutor v. Naletilić and Martinović, Judgement, Case No. IT-98-34-T, 31 March 2003
- Prosecutor v. Akayesu, Judgment, Trial Chamber, Case No. ICTR-96-4-5, 2 September 1998
- Prosecutor v. Musema, Judgment, Trial Chamber, Case No. ICTR-96-13-T, 27 January 2000
- Nottebohm Case, (Lichtenstein v. Guatemala), ICJ Reports 1955
- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, (Nicaragua v. United States), Merits, ICJ Reports, 1986
- Conference on Yugoslavia Arbitration Commission, Opinion No. 2 of January 11, 1992, ILR, Vol. 92, 1993
- AUST, Anthony, Modern Treaty Law and Practice, C.U.P., 2000
- BLUNTSCHLI, Georg, Das Moderne Völkerrecht der Civilisierten Staaten, 1868
- BROWNLIE, Ian, The Relations of Nationality in Public International Law, British Yearbook of International Law, 1963
- BROWNLIE, Ian, Principles of Public International Law, O.U.P., 2003
- CLAUSE, James D., The Treatment of Deserters, Military Law Review, Vol. 11, 1961
- DINSTEIN, Yoram, The Conduct of Hostilities Under the Law of International Armed Conflict. C.U.P., 2004
- DÖRMANN, Knut, Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court. ICRC, C.U.P., 2003
- FIEDLER, Werner, State Succession, in: Rudolf Bernhard (szerk.) Encyclopedia of Public International Law, Vol. IV, 2000
- FRANCK, Thomas M., Clan and Superclan: Loyalty, Identity and Community in Law and Practice, American Journal of International Law, Vol. 90, 1996
- HOFFMANN Tamás, The Gentle Humanizer of Humanitarian Law – Antonio Cassese and the Creation of the Customary Law of Non-International Armed Conflicts, in: Carsten Stahn, Larissa van den Herik (eds.) Future Perspectives on International Criminal Justice, T. M. C. Asser – C.U.P., 2010, 58-80. o.
- LOWE, Vaughan, Jurisdiction, in: Malcolm D. Evans (ed.) International Law, Oxford University Press, 2003
- MCDONNELL, Thomas M., Targeting the Foreign Born by Race and Nationality: Counter-Productive in the „War on Terrorism”? Pace International Law Review, Vol. 16, 2004
- MESSEN, Karl M., Option of Nationality, in: Rudolf. Bernhard (szerk.) Encyclopedia of Public International Law, Vol. III, 1997
- MOIR, Lindsay, The Law of Internal Armed Conflict, C.U.P., 2002

- PICTET, Jean S. (szerk.) *Commentary of Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Geneva, 1958
- QUÉGUINER, Jean-François, *Dix Ans Après la Création du Tribunal Pénal International Pour L'Ex-Yougoslavie: Evaluation de L'Apport de Sa Jurisprudence au Droit International Humanitaire*, *International Review of the Red Cross*, Vol. 85, No. 850. 2003
- SASSÒLI, Marco and OLSON, Laura M., *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Appeals Chamber, July 15 1999*, *American Journal of International Law*, Vol. 94, 2000
- SASSÒLI, Marco and OLSON, Laura M., *The Judgement of the ICTY Appeals Chamber on the Merits in the Tadić Case: New Horizons for International Humanitarian and Criminal Law?* *International Review of the Red Cross*, Vol. 82, No. 839. 2000
- SCHWEBEL Stephen, *May Preparatory Work Be Used to Correct Rather Than Confirm the "Clear" Meaning of a Treaty Provision?* in Makarczyk (ed.), *Theory of International Law at the Threshold of the 21st Century*, Kluwer Law International, 1996
- SLOANE, Robert D., *Breaking the Genuine Link: The Contemporary International Regulation of Nationality*, *Harvard International Law Journal*, Vol. 50, 2009

